

บทที่ 2

ประวัติความเป็นมาของจังหวัดเลย

ประวัติความเป็นมาของจังหวัดเลย เพิ่งจะมีปรากฏแน่ชัดในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ครึ่งโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเมืองเลยขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2396 ส่วนประวัติความเป็นมาของจังหวัดก่อนหน้านั้น เป็นเพียงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในระดับหมู่บ้าน และการสร้างบ้านแปลงเมือง ซึ่งเป็นเมืองโบราณในท้องที่จังหวัดเลยปัจจุบัน อย่างไรก็ตามหลักฐานที่เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน และเมือง เหล่านี้ก็เป็นหลักฐานที่ได้จากคำบอกเล่าสืบต่อกันมา โดยอาจได้รับการบันทึกไว้ในรูปของสมุดข่อย คัมภีร์ใบลาน รวมทั้งพงศาวดาร ย่อมจะมีสาระรายละเอียดที่ไม่ตรงกันนัก เพราะเป็นการบันทึกจากคำบอกเล่าสืบต่อกันมาหลายชั่วคน ตลอดทั้งหลักฐานประเภทจารึก เช่น ศิลาจารึก จารึกที่ฐานพระเจดีย์ เป็นต้น มักเป็นจารึกที่จัดทำขึ้นใหม่แทนของเก่าที่สูญหายไป

ประวัติความเป็นมาของจังหวัดเลยเท่าที่ประมวลจากหลักฐานประเภทต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น มีดังต่อไปนี้ (สมชาย พุ่มสะอาด และคณะ 2526:497-515)

สมัยก่อนกรุงศรีอยุธยา

ดินแดนที่เป็นที่ตั้งของประเทศไทยปัจจุบัน เคยเป็นที่อยู่ของชนเผ่าพื้นเมืองหลายกลุ่ม มีละว้า มอญ ขอม เป็นต้น ต่อมาจึงมีหลักฐานเกี่ยวกับการอพยพของชนเผ่าไทยเข้ามายังดินแดนนี้ ชนเผ่าพื้นเมืองและชนเผ่าไทยได้ตั้งถิ่นฐานจนก่อตั้งเป็นอาณาจักรใหญ่กระจายอยู่ทั่วทุกทิศ เช่น อาณาจักรโยนก อาณาจักรทวารวดี และอาณาจักรอีสานปุระ เป็นต้น

กลุ่มชนที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานในท้องที่ที่เป็นจังหวัดเลย จนสร้างบ้านแปลงเมืองได้เป็นกลุ่มแรกนั้น เชื่อกันว่า เป็นชนเผ่าไทยที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษที่ก่อตั้งอาณาจักรโยนก

อาณาจักรโยนกเป็นอาณาจักรใหญ่ ครอบคลุมดินแดนทางภาคเหนือของประเทศไทย ตลอดไปจนถึงดินแดนแคว้นตั้ง เกียงของประเทศจีนและรัฐฉานของพม่า มีอายุอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-18 คำานานสิ่งหนึ่งว่ากันว่า ปฐมกษัตริย์ของอาณาจักรนี้ทรงพระนามว่าพญา

สิงหนวัติ เป็นเจ้าชายอยู่ทางตอนใต้ของประเทศจีน อพยพผู้คนลงมาสร้างอาณาจักรโยนก

กษัตริย์ในราชวงศ์พระเจ้าสิงหนวัติปกครองโยนกนครสืบมาจนถึงสมัยพระเจ้าพังคราช พวกขอมคำซึ่งมีอำนาจอยู่ทางใต้ของอาณาจักรโยนกก็ได้โยนนคร พระเจ้าพังคราชต้องอพยพผู้คนไปตั้งเมืองใหม่ที่เวียงสีทอง 19 ปี พรหมกุมารราชโอรสจึงปราบปรามขอมคำขับไล่ออกไป จากอาณาจักรแล้วอัญเชิญพระเจ้าพังคราชกลับมาปกครองโยนกนครใหม่ ส่วนพรหมกุมารหรือพระเจ้าพรหมตามที่ขนานนามในภายหลัง ได้สร้างเมืองชัยปราการที่ริมแม่น้ำฝาง ทำให้อาณาจักรโยนก เชียงแสนมีอำนาจยิ่งขึ้น

พระเจ้าพรหมครองเมืองชัยปราการจนสวรรคตแล้ว พระองค์ชัยศิริราชโอรสครองราชย์สืบต่อมา ในสมัยพระเจ้าอนุรุทธมหาราช กษัตริย์พม่ามีอำนาจยิ่งใหญ่ได้อาณาจักรโยนกและเมืองชัยปราการไว้ในอำนาจ พระองค์ชัยศิริก็อพยพผู้คนลงใต้ อันเป็นดินแดนของพวกมอญและขอม เมื่อ พ.ศ. 1547

การตั้งเมืองด่านซ้าย

เมื่ออาณาจักรโยนกล่มสลายแล้ว ชาวโยนก เชียงแสนที่รักอิสระต่างพากันอพยพไปหาถิ่นที่อยู่ใหม่ บางพวกอพยพไปรวมกำลังกับพระองค์ชัยศิริ บางพวกก็อพยพไปหาที่อยู่อาศัยทางแคว้นพางคำ พ่อขุนบางกลางหาว และพ่อขุนผาเมือง (เชื่อถือกันว่าเป็นเชื้อสายราชวงศ์สิงหนวัติ) ได้นำผู้คนอพยพมุ่งลงไปทางทิศตะวันออก เมื่อเข้าสู่ดินแดนลานช้างแล้วจึงบ่ายหน้าลงไปทางทิศใต้ (สันนิษฐานว่าจะนำผู้คนอพยพผ่านไปตามหมู่บ้านห้วยไฮ ห้วยลึก นากอก บ้านเมืองฮ้างและเมืองบ่อเตน ปัจจุบันอยู่ในแขวงไชยบุรี ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว) แล้วนำไพร่พลข้ามลำน้ำเหืองขึ้นไปทางฝั่งขวาของลำน้ำหมันจนถึงบริเวณที่ราบจึงได้พากันหยุดพัก ส่วนพ่อขุนผาเมืองได้ตั้งบ้านด่านขวา (ปัจจุบันอยู่ในบริเวณชายเนินผา ด่านขวา ซึ่งยังมีซากวัดเก่าอยู่ในแปลงนาของเอกชน ระหว่างหมู่บ้านหัวแหลมกับหมู่บ้านนาเบี้ย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย) และพ่อขุนบางกลางหาวได้แบ่งไพร่พลข้ามลำน้ำหมันไปทางฝั่งซ้าย สร้างบ้านซ้าย (สันนิษฐานว่าจะอยู่ในบริเวณหมู่บ้านเก่า อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลยในปัจจุบัน) แล้วต่อมาจึงได้อพยพเลื่อนขึ้นไปตามลำน้ำไปสร้างบ้านหนองคู ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ เมื่อมีกำลังคนมากขึ้นจึงคิดที่จะย้ายขยายไปหาถิ่นที่อยู่อาศัยใหม่ ครั้นได้นำเอานามหมู่บ้านด่านซ้ายมาขนานนามให้หมู่บ้านหนองคูเสียใหม่ เป็น

"เมืองด่านซ้าย" แล้วจึงนำไพร่พลอพยพไปเมืองบางยาง (เชื่อว่าอยู่ในเขตอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก) ส่วนพ่อขุนผาเมืองขณะที่พ่อขุนบางกลางหาวเลื่อนขึ้นไปตั้งหมู่บ้านหนองคู พ่อขุนผาเมืองก็ได้นำผู้คนอพยพออกจากบ้านด่านขวาข้ามภูน้ำรินไปตั้งเมืองโป่งถ้ำ และอพยพต่อไปตั้งเมืองภูครั้ง (โป่งถ้ำสันนิษฐานว่าเป็นถ้ำเขี้ยวในปัจจุบันเป็นถ้ำเล็ก ๆ อยู่ข้างถนนสายเลย-ด่านซ้าย ห่างจากหมู่บ้านโคกงามไปทางด้านซ้ายประมาณ 1 กิโลเมตร และบริเวณที่หยุดพักไพร่พลตั้งเมืองเป็นการชั่วคราวคงจะเป็นที่เนินด้านขวาของทางหลวงสายโคกงาม-ด่านซ้าย อยู่ในความควบคุมของแขวงการทางด้านซ้าย ต่อมาได้อพยพไปสร้างเมืองบนภูครั้ง ซึ่งเป็นที่ราบอยู่บนยอดเขาภูครั้ง ภูครั้งเป็นภูเขาสูงใหญ่พื้นที่ราบอันกว้างใหญ่อยู่บนยอดเขา อยู่ตรงข้ามกับที่ว่าการอำเภอภูเรือ และอยู่ทางด้านทิศใต้ของหมู่บ้านหนองบัว ซึ่งเป็นที่ตั้งของอำเภอภูเรือ จังหวัดเลย อนึ่งคำว่า "เขี้ยว" นั้นหมายถึง จักจั่นชนิดหนึ่งแต่ตัวเป็นสีเขี้ยว) ครั้นพ่อขุนบางกลางหาวได้พาผู้คนอพยพไปอยู่ที่เมืองบางยางแล้ว พ่อขุนผาเมืองจึงได้อพยพผู้คนติดตามไปจนไปตั้งหลักแหล่งได้ที่เมืองราด (เชื่อว่าเป็นเมืองศรีเทพ อยู่ในท้องที่อำเภอศรีเทพ และอำเภอวิเชียรบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์) โดยมีพ่อขุนบางกลางหาวเป็นผู้ปกครองเมืองราด ขณะที่พ่อขุนบางกลางหาวปกครองเมืองบางยาง ก็ได้ตั้งเมืองด่านซ้ายเป็นเมืองหน้าด่านทางตะวันออกตามราชธานีสมัยโบราณด้วย

การตั้งเมืองเขไล

ชาวไทยที่มีผู้นำสืบเชื้อสายมาจากเจ้าผู้ครองอาณาจักรโยนกอีกกลุ่มหนึ่ง ได้อพยพมาตั้งบ้านเรือนระหว่างชายแดนตอนใต้ของอาณาจักรลานนาไทยต่อแดนลานช้าง คนไทยกลุ่มนี้อยู่รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ สืบเชื้อสายต่อมาหลายชั่วอายุคน จนถึงสมัยที่พระมหาธรรมราชาที่ 1 ลีไทพปกครองอาณาจักรสุโขทัย เนื่องจากการเสด็จขึ้นครองราชย์ของพญาลีไท ใน พ.ศ. 1890 นั้น มิได้เป็นไปอย่างราบรื่น ดังปรากฏในจารึกวัดป่ามะม่วง (หลักที่ 4) ว่าเมื่อพญาเลอไทสวรรคตแล้ว พญาลีไท ซึ่งเป็นอุปราชครองเมืองศรีสัชนาลัย ต้องยกทัพมาล้อมเมืองสุโขทัย และเอาขวานประหารศัตรูทั้งหลายแล้วจึงเสด็จขึ้นครองราชสมบัติกรุงสุโขทัย ในระยะแรกครองราชย์ พญาลีไทต้องปราบปรามพวกพ้องของผู้คิดชิงอำนาจ พร้อมกับการทำนุบำรุงบ้านเมือง ชาวไทยกลุ่มที่ตั้งบ้านเรือนอยู่เขตชายแดนอาณาจักรลานนาต่อแดนลานช้าง จึงเกรงว่าพญาลีไทอาจจะทรงคิดกอบกู้พระราชอำนาจ ยกทัพมาปราบปรามหัวเมือง

ทางด้านนี้ และมีความเห็นว่าหมู่บ้านของตนเป็นทางผ่านและอยู่ใกล้แดนลานช้าง ทั้งตนเองก็ได้ผูกสัมพันธ์ไมตรีมีความสนิทสนมรักใคร่ เป็นสหายต่อกันกับ เจ้าชีวิตเมืองหลวงพระบาง จึงคิดที่จะขจัดปัญหายุ่งยากซึ่งก่อให้ เกิดความเข้าใจผิดขึ้นทั้งสองฝ่ายให้หมดสิ้นไป จึงนำผู้คนอพยพออกเดินทางผ่านเข้าไปในแดนลานช้างของพระสหายซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออก แล้วจึงมุ่งหน้าเดินทางไปทางทิศใต้ เมื่อข้ามลำแม่น้ำใหญ่ (แม่น้ำเหือง) ได้แล้วก็วกกลับไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ครั้นไปถึงริมแม่น้ำสายใหญ่ เห็นมีชัยภูมิเหมาะสมในการตั้งถิ่นฐาน จึงได้พาผู้คนหยุดพักสร้างบ้านตั้งเมืองขึ้นโดยให้ชื่อว่า "เมืองเซไล" (คำว่า "เซ" ในภาษาท้องถิ่นสมัยนั้น ใช้เรียกแม่น้ำขนาดย่อม หรือลำห้วยขนาดเล็กใหญ่ ซึ่งไปตรงกับคำว่า "แคว" ในภาษาของภาคกลาง ส่วนคำว่า "ไล ไหล หรือ เลอว" อันเป็นสำเนียงเสียงพูดของผู้คนในสมัยนั้น สันนิษฐานว่า คงจะหมายถึงลักษณะของน้ำที่กำลังไหลหรือชำระล้างสิ่งต่าง ๆ ดังนั้นคำว่า "เซไล" ก็คงจะหมายถึงน้ำที่กำลังไหลเชี่ยวหรือชะล้างสิ่งต่าง ๆ นั่นเอง)

ผู้นำในการอพยพจนสร้างเมืองเซไลครั้งนั้น แม้จะมีฐานะเป็นเพียงนายบ้านผู้ปกครองหมู่บ้าน แต่ก็คงจะเป็นผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์สิงหนวัติเช่นกัน เพราะในยุคนั้นมีคำเรียกขานผู้นำว่า "เจ้าฟ้าร่มขาว" คำว่า "เจ้าฟ้า" แสดงฐานะความเป็นเจ้าผู้ครองนคร "ร่มขาว" ก็คือ ร่มหรือสัปทนที่ทำด้วยผ้าขาว ซึ่งใช้กางกันเป็นเครื่องประกอบอิสริยยศของผู้มีศักดิ์ที่เท่านั้น

อย่างไรก็ตาม การอพยพลงไปจนตั้งเมืองเซไลโดยเจ้าฟ้าร่มขาวนั้น สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นนายบ้าน ซึ่งเป็นบิดาของเจ้าฟ้าร่มขาว เป็นผู้นำในการอพยพ ทั้งนี้ จากหลักฐานการสร้างวัดกู่ ซึ่งเป็นวัดดั้งเดิมสร้างขึ้นในบริเวณทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหอโสมการและอยู่ริมฝั่งเซไล (ปัจจุบันยังมีซากอิฐหลงเหลือไว้ให้เห็น) สำหรับชื่อเมืองว่าเซไลนั้น คงจะเนื่องมาจากความอุดมสมบูรณ์ที่ได้มาพบอยู่สองฟากฝั่งเซไลและชื่อแม่น้ำแห่งนี้ก็ไม่มีมาก่อน นอกจากคำว่าเซไล ซึ่งเกิดมาจากคำอุทานที่ผู้คนอพยพทั้งหลายได้มาพบเห็นในการเดินทางมาแสนไกลแล้วได้มาหยุดพักลงอาบกิน ทำให้ความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าทั้งหลายที่มีมาเหือดหายไปจนหมดสิ้น ต่างเลยพากันถือเอาคำอุทานมาเป็นชื่อของเมือง และของแม่น้ำถือเป็นศิริมงคลแก่พวกของตนแต่นั้น เป็นต้นมา

เมืองเซไลที่ได้สร้างขึ้นในสมัยนั้นไม่มีกำแพง ป้อมปราการ หรือปราสาทราชมนเฑียรแต่อย่างใด คงมีแต่หอโสมการซึ่งเป็นโรงเรียนขนาดใหญ่ใช้เป็นทั้งที่พัก และที่ว่าการเมือง

ของเจ้าผู้ครองเมืองเท่านั้น (หอโง่ที่ได้ก่อสร้างในสมัยนั้น ถึงจะไม่มีซากปรากฏให้เห็น เป็นหลักฐาน แต่ก็สันนิษฐานว่าคงจะอยู่ในบริเวณหอหลวง อันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชาวบ้านทรายขาวในปัจจุบัน ซึ่งอยู่ห่างจากวัดกู่คำ และพระธาตุกุดเรือคำไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ตามลำน้ำเลย 200 เมตรเศษ ในท้องที่หมู่บ้านทรายขาว ตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย) สำหรับบ้านเรือนของราษฎรให้ปลูกสร้างเรียงรายขึ้นไปทางทิศเหนือจนไปจดชายเขตหนองน้ำเล็ก ๆ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ต่อมาเจ้าเมืองได้นำชาวเมืองสร้างวัดขึ้นทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหอโง่การเมื่อปีพุทธศักราช 1900 ๗ให้ชื่อว่า "วัดกู่" (วัดกู่ซึ่งได้สร้างขึ้นในสมัยโบราณนั้นปัจจุบันยังมีซากอิฐ เหลืออยู่ริมฝั่งแม่น้ำเลย บางส่วนอยู่ในบริเวณหอหลวงของชาวบ้านทรายขาว) ระหว่างที่นำผู้คนบุกเบิกสร้างบ้านเมืองใหม่ริมฝั่งเซไล เจ้าเมืองคนแรกของเมืองเซไลก็ได้ไปมาหาสู่เจ้าชีวิตเมืองหลวงพระบางพระสหายอยู่ไม่ขาด หลังจากสร้างวัดกู่เสร็จก็รีบร้อยลงไปได้หลายปี นายบ้านจึงมีบุตรชายซึ่งเกิดจากภรรยาผู้มั่งคั่งคนเดียวกับหนึ่งคน ระหว่างนั้น เจ้าชีวิตเมืองหลวงพระบางก็ได้ลงมาเยี่ยม ครั้นได้มาทราบว่านายบ้านได้บุตรชายทั้งเกิดในวันเวลาเดียวกันกับบุตรชายของตน ซึ่งเกิดจากแม่เหล็กก็ยินดีเป็นอย่างนัก จึงให้ผูกสัมพันธ์กันไว้เช่นตนทั้งสอง นายบ้านได้เฝ้ารักษาเลี้ยงดูบุตรชายมิว่าจะไปมาในที่ใด ๆ นายบ้านผู้เป็นบิดาก็ให้ผู้คนคอยติดตามไปกางร่ม (สัปทน) สีขาวกันแดดบังฝนจนเป็นสมญาเรียกกันในหมู่ชาวเมืองเซไลว่า "เจ้าฟาร์มขาว" ครั้นเจ้าฟาร์มขาวเติบโตใหญ่จนถึงวัยบวชเรียน บิดาก็ถึงแก่กรรมกรรมด้วยโรคชราทั้งตราครุฑทำงานหนักมากเกินไป เจ้าฟาร์มขาวบุตรชายก็ได้ขึ้นครองเมืองเซไลแทนบิดาตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นมา (ประมาณ พ.ศ. 1935)

ครั้นเจ้าฟาร์มขาวได้ขึ้นครองเมืองเซไล ได้นำชาวเมืองเซไลพัฒนาบ้านเมืองด้วยการขุดลอกหนองน้ำเล็กทางชายเมืองด้านตะวันตกเฉียงเหนือ และนำดินส่วนใหญ่มาถมยกระดับที่ลุ่มทางด้านทิศใต้ใกล้ฝั่งน้ำให้เป็นสันคั่นคูน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง เมื่อการขุดลอกขยายหนองน้ำเล็ก ๆ ออกไปจนกว้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ให้ชาวเมืองไปหาพันธุ์ข้าวหลวงมาลงปลูกเอาไว้ แล้วขนานนามว่า "สระบัวหลวง" มาจนกระทั่งทุกวันนี้หลังจากนั้นก็ได้พิจารณาเห็นว่า "วัดกู่" ที่บิดาสร้างเอาไว้ใกล้หอโง่การด้านริมฝั่งเซไล ได้ถูกน้ำเซาะกัดเข้ามาจนถึงตัวพระอุโบสถ มีวันใดวันหนึ่งคงต้องพังทลายลงไปตามกระแสเซไล พอดีในระหว่างนั้นเจ้าฟาร์มขาวได้บุตรชาย ซึ่งกำเนิดจากนางเทวีหนึ่งคน ในขณะที่อายุล่วงเลย

วัยกลางคนไปแล้ว เลยให้ชื่อว่า "ท้าวหล้า" เจ้าชีวิตเมืองหลวงพระบางก็ได้ลงมาเยี่ยม และต่อจากนั้นมาอีกไม่นาน เจ้าชีวิตเมืองหลวงพระบางได้ทิวศต ในระยะที่เมืองเซไลได้ ก่อสร้างวัดขึ้นบนสันคันทันต์ด้านทิศใต้ของสระบัวหลวง ก็ได้มีเหตุแปลกประหลาดเกิดขึ้นคือ มี เรือทองคำปราศจากฝีพายเป็นพาหนะนำอัฐิเจ้าชีวิตเมืองหลวงพระบางมาถึงเมืองเซไล แล้วเรือได้พุ่งเข้าฝั่งเพื่อจอด แต่ความแรงหัวเรือได้พุ่งเข้าหาดิ่งไปโผล่ขึ้นบนฝั่งทางด้าน หน้าวัดใหม่ที่กำลังสร้าง เจ้าฟ้ามุขชาวเกรงชาวเมืองจะมาทำลายเลยให้ก่อสร้างครอบหัว เรือทองคำเอาไว้ ส่วนอัฐิของเจ้าชีวิตเมืองหลวงพระบางพระสหายก็ให้นำไปเก็บไว้ในหอ โสงการ รวมไว้กับอัฐิบิดาของตน เมื่อการก่อสร้างวัดและสถูปเสร็จเรียบร้อยแล้วก็ให้ ขนานนามวัดว่า "วัดกู่คำ" และขนานนามพระสถูปซึ่งสร้างครอบหัวเรือทองคำว่า "พระธาตุ กู่คำ" ซึ่งสร้างเสร็จราว พ.ศ. 2000 แต่ตามหลักฐานซึ่งได้จารึกเอาไว้ที่วัดกู่คำว่า สร้างเมื่อ พ.ศ. 1900 นั้น สันนิษฐานว่า เจ้าฟ้ามุขชาวประสงค์ให้ชาวเมืองทั้งหลายได้รำลึก ถึงคุณความดีของบิดา ซึ่งนำพาผู้คนอพยพลงมาบุกเบิกสร้างบ้านเมือง จนได้ตั้งเมืองเซไล และสร้างวัดกู่ขึ้นไว้เป็นวัดแรก เมื่อปี พ.ศ. 1900 ถึงวัดกู่จะพังทลายลงไปในกระแสน้ำน้ำ เลยตามกาลเวลา และเจ้าฟ้ามุขก็ได้สร้างวัดขึ้นมาใหม่ โดยเจตนาจะนำชื่อวัดเก่ามา ตั้งเป็นชื่อวัดที่สร้างขึ้นใหม่ ซึ่งพอดีกับเจ้าชีวิตเมืองหลวงพระบางทิวศต ด้วยความรักกัน อย่างแน่นแฟ้น ถึงจะมีแต่เพียงกระดูกหรือ骸กัณท์ยังมาถึงกัน เจ้าฟ้ามุขก็จึงนำเอา ชื่อของทั้งสองมารวมเข้าด้วยกันแล้วตั้งเป็นชื่อวัดว่า "วัดกู่คำ" แต่นำเอา พ.ศ. 1900 ซึ่งเป็นปีที่ตั้งวัดกู่ของบิดามาจารึกเอาไว้เป็นอนุสรณ์ ส่วนพระธาตุกู่คำนั้น ได้มีการบูรณะ ขึ้นด้วยปูนพอกสถูปองค์เดิมขึ้นมาใหม่จนผิดรูปผิดร่างเดิมไปด้วยฝีมือของหลวงพ่อเนียม ชาวบ้าน นาโป่ง ตำบลนาโป่ง อำเภอเมือง จังหวัดเลย ซึ่งได้มาเป็นเจ้าอาวาสวัดกู่คำ ราวปี พ.ศ. 2519 ต่อมาได้ถึงแก่กรรมภาพที่วัดบ้านเกิด หลวงพ่อเนียมได้ทำการบูรณะด้วยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้มีความมั่นคงและสวยงาม จึงได้มีการเสริมรูปร่างขององค์พระสถูปให้แปลก ตาออกไป ในคำจารึกที่แผ่นป้ายบอกไว้ว่า "สร้างเมื่อ พ.ศ. 1280" นั้น เป็นการจารึกผิด พลาดอย่างแน่นอน พระธาตุกู่คำน่าจะสร้างราว พ.ศ. 2000 มากกว่า

บันทึกในสมุดข่อยที่นายห้า อุทธรี หรือ "พ่อตู้แพทย์" แห่งบ้านทรายขาว ตำบล ทรายขาว อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย พบในขณะบรรพชา เมื่อ พ.ศ. 2471 ที่วัดกู่คำ บ้านทรายขาว กล่าวถึงการปกครองเมืองเซไลโดยแบ่งออกเป็น 5 ยุคดังนี้

ยุคที่ 1 เจ้าฟาร์มขาว มีภรรยาชื่อนางเทวี เชื้อสายเดียวกัน มีบุตรชายหนึ่งคนชื่อ "ท้าวหล้าหน้า" มีเหตุการณ์ที่สำคัญคือ

บุคคลอกหนองน้ำ นำบัวลงปลูกให้ชื่อว่า "สระบัวหลวง"

สร้างพระธาตุกุดเรือคำ

ยุคที่ 2 ท้าวหล้าหน้า มีภรรยาเป็นชาวเมืองเซไล ชื่อ นางหล้า และมีบุตรชายหญิง 2 คน ชื่อ "ท้าวศิลา และนางชฎา" เล่ากันว่า นางหล้าเป็นลูกของนางสีดา ซึ่งได้ไปดื่ม น้ำนรอยเท้าช้างชื่อมโนศิลา และรอยเท้ากวาง นางสีดาให้กำเนิดบุตรฝาแฝด ผู้พี่ชื่อนางหล้า ผู้น้องชื่อนางลุน และผู้น้องได้มาเสียชีวิตลงในคราวเดินเสียดงทางไต่ดวงงาของของ พญาช้าง เลยเหลือแต่นางหล้าซึ่งเป็นลูกของช้าง และต่อมานางหล้าก็คือนางผมหม่อมซึ่งมีนิวาส อยู่ภูหอ สัตถุลักษณะกึ่งอำเภอกุหลาบในปัจจุบันนี้ ในสมัยของท้าวหล้าหน้าได้มีเหตุการณ์ที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

สร้างวัดเทิง (ปัจจุบันเป็นวัดร้างมีเหลือซากอิฐและหุ่นพระประธาน อยู่ข้างที่ ทำการประปาบาดาลบ้านทรายขาว ตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย)

เมืองเซไล มีชื่อเรียกเป็นสร้อยต่อว่า "เซไลขี้ขาว" ทั้งนี้เนื่องจากคล้าย เป็นเมืองหน้าด่านของเมืองลม (หล่มสักเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์) ซึ่งจะต้องสู้ข่าวคราว หรือส่งข่าวไปยังเมืองลม

ยุคที่ 3 ท้าวศิลา มีภรรยาชื่อนางสุขุม มีเชื้อสายเป็นชาวเมืองหลวงพระบาง มีลูก ชายหนึ่งคนชื่อ "ท้าวสายเดือน" มีเหตุการณ์ที่สำคัญดังต่อไปนี้

สร้างวัดทุ่ง หรือในปัจจุบันนี้เรียก "ทุ่งนาคันทง" หลักฐานอันสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่พอจะมีเหลือไว้ให้ได้ เห็นคือต้นโพธิ์ อยู่ในบริเวณสวนกล้วยของเอกชนเล็กเข้าไปทาง ซ้ายของทางหลวงจังหวัด สายวังสะพุง-ทรายขาว ประมาณ 15 เมตร และอยู่ห่างจาก หมู่บ้านทรายขาว ตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ประมาณ 500 เมตร

ในยุคนั้นเมืองเซไลมีสร้อยเรียกใหม่ว่า "เซไลส่วยขาว" เนื่องจากชาวเซไล แต่ละครัวเรือนจะต้องส่งส่วยด้วยผ้าขาวเรือนละ 1 วา (ประมาณ 2 เมตร) ส่วนการส่ง ส่วยผ้าขาวจะส่งไปทางกรุงศรีอยุธยาหรือเมืองหลวงพระบางยังไม่มีหลักฐานระบุให้แน่ชัด

ยุคที่ 4 ท้าวสายเดือน มีภรรยาเชื้อสายเดียวกันกับมารดาชื่อ นางบัวเขียว มีบุตร ชายหนึ่งคนชื่อ "ท้าวเดือนสุข" และมีเหตุการณ์ที่สำคัญคือ

สร้างวัดศาล (ปัจจุบันคือวัดโพธิ์เย็นซึ่งอยู่ด้านหลังวัดกุฎีคำ ห่างประมาณ 200 เมตร)

ชาวเมืองเซไลยังต้องส่งส่วนผ้าขาวอยู่เป็นประจำ

ยุคที่ 5 ท้าวเดือนสุข มีภรรยาเชื้อสายเดียวกันกับมารดาชื่อ นางบัวลม ไม่ปรากฏว่ามีบุตร มีเหตุการณ์ที่สำคัญคือ

ท้าวเดือนสุขได้ครองเมืองเซไลด้วยความสงบร่มเย็นมาจนอายุล่วงเลยวัยกลางคน เมืองเซไลก็เกิดทุกข์ภัยข้าวยากหมากแพงฝนฟ้าไม่ตก ชาวเมืองไม่ได้ทำนาหลายปี จึงมีโรคระบาดเกิดขึ้นโดยทั่วไป ชาวเมืองได้รับความเดือดร้อนเป็นอย่างมาก จึงได้พากันไปร้องเรียนท้าวเดือนสุขให้พิจารณาหาทางแก้ไข ท้าวเดือนสุขได้พิจารณาแล้วเห็นว่าเมืองเซไลได้มาถึงกาลเวลาดับสิ้น จึงเกิดเหตุอาเพศเช่นนี้ จึงได้พาผู้คนอพยพออกจากเมืองเซไลเพื่อแสวงหาที่อยู่ใหม่โดยได้พากันเดินทางลงไปตามแม่น้ำเซไล ครั้นไปถึงบริเวณที่ราบแห่งหนึ่งซึ่งอยู่ระหว่างปากลำห้วยไหลตกแม่น้ำเซไล เห็นมีชัยภูมิเหมาะสมในการตั้งบ้านเรือน ประกอบกับท้องน้ำของลำห้วยก็อุดมไปด้วยสารแร่ทองคำ จึงให้ผู้คนอพยพมาตั้งหลักฐานสร้างบ้านเรือนขึ้นอยู่อาศัย เสร็จแล้วได้ขนานนามหมู่บ้านใหม่ตามสภาพที่ตนได้พาผู้คนมาอยู่อาศัยว่า "บ้านเห่" ส่วนลำห้วยก็ให้ชื่อว่า "ห้วยหมาน" (คำว่า "เห่" ภาษาและสำเนียงพูดของชาวอีสานนั้น บางคำที่ใช้พยัญชนะ "ห" นำ จะเป็นตัว "ฮ" คำว่า "เห่" จึงเป็น "เฮ้" ด้วย ซึ่งมีความหมายเดียวกัน แต่นายแพทย์อุเทียง ทิพรส นายแพทย์สาธารณสุขคนแรกของจังหวัดเลย ได้เขียนไว้ในเรื่องบ้าน "เฮ้" ว่าเนื่องจากในท้องน้ำหมานมีสารแร่ทองคำ จึงได้ตั้งชื่อหมู่บ้านของพวกตนว่า "บ้านเฮ้" ทั้งนี้เพราะตัว "ร" ของชาวอีสานนั้นคือตัว "ฮ" นั่นเอง ซึ่งก็ถูกด้วยกันทั้งสองฝ่าย แต่ในการตั้งชื่อลงทะเบียนหมู่บ้าน ผู้จัดทำพงศาวดารชาวอีสานไม่เข้าใจ "บ้านเห่" จึงกลายเป็น "บ้านเฮ้" มาจนกระทั่งทุกวันนี้ ส่วนคำว่า "หมาน" ความหมายในภาษาอีสานนั้นหมายถึงความมีโชคดี)

ครั้นพาผู้คนสร้างบ้านตั้งถิ่นฐานได้มั่นคงพอสมควร ท้าวเดือนสุขจึงนำชาวบ้านสร้างวัด เสร็จแล้วขนานนามวัดที่สร้างขึ้นใหม่นี้ให้เป็นศรีมงคลแก่หมู่บ้านของตนว่า "วัดศรีภูมิ" (สร้างปีพุทธศักราช 2220) เมื่อได้พากันสร้างวัดเสร็จแล้ว ต่อมาราว 2 ปี จึงได้พากันหล่อพระประธานด้วยโลหะขึ้นองค์หนึ่งด้วยฝีมือช่างจากทางเหนือ (ซึ่งจะเห็นได้จากฝีมือช่างสกุลลานนาที่ลานช้างผสมกัน โดยถือเอาแบบเขียงแสนยุคปลาย พระพักตร์กลมค่อน

ข้างแบนและสั้น เบลวรัศมียอดพระเศียรยาว พระวรกายไม่สง่าดังพระพุทธรูปแบบ เชียง
แสนทั่วไป และโลหะที่ใช้หล่อคงจะไม่พอ ดังจะเห็นได้จากสีของโลหะที่องค์พระจากฐานถึง
พระศอกจะเป็นนาก ซึ่งเป็นการหล่อชิ้นใหญ่ชิ้นหนึ่งต่างหาก ส่วนพระพักตร์และพระรัศมีนั้น
สีของนากจะอ่อนไปจึงเป็นสีค่อนข้างเหลืองมองด้วยตาเปล่าเห็นได้เด่นชัด ซึ่งเป็นการหล่อ
ที่แปลก แต่ก็เป็นที่วัตถุโบราณที่มีคุณค่าสูงสุดชิ้นหนึ่งของชาวเมืองเลย สร้างขึ้นเมื่อปีพุทธ
ศักราช 2222 เป็นของคู่บ้านคู่เมืองมีชื่อเรียกกันมาจนทุกวันนี้ว่า "พระพุทธรูปมิ่งเมือง"
ประดิษฐานอยู่บนกุฏิเจ้าอาวาสวัดศรีภูมิ จะนำออกมาให้ประชาชนได้สังเกตุเฉพาะวัน
สังกรานต์เท่านั้น หนึ่งสำหรับพระประธานซึ่งปั้นด้วยปูนในพระอุโบสถ เดิมพอกปูนขาวผสม
ยางบงและหนังเนา คลุกเคล้าเข้าด้วยกัน และได้มาบูรณะขึ้นใหม่ในคราวเรือพระอุโบสถ
เพื่อสร้างใหม่ รูปพระพักตร์ตลอดจนทรวดทรงช่างได้ถือเอาแบบพระพุทธรูปมิ่งเมืองมา เป็น
หลัก)

หลังจากชาวเมืองเซไลได้อพยพลงมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านแฮ่ ก็มีชาวเมืองเซไลบาง
ส่วนที่ยังรักถิ่นฐานเดิม ได้พากันอพยพกลับไปเมืองเซไลช่วยชาว ครั้นได้พากันบูรณะที่อยู่
อาศัยให้ดีแล้ว เห็นว่าเมืองเซไลได้หมดสภาพความเป็นเมือง ทั้งได้เลิกส่งส่วยผ้าขาวไป
เป็นเวลานาน จึงได้พากันขนานนามหมู่บ้านของตนเสียใหม่ในถิ่นเดิมว่า "บ้านทรายขาว"
แล้วพากันอยู่กินด้วยปกติสุขมาจนตราบเท่าทุกวันนี้

สมัยกรุงศรีอยุธยา

ประวัติของจังหวัดเลยในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น ไม่มีเรื่องราวเกี่ยวกับการสงคราม
มากเท่าใด คงมีเหตุการณ์ที่น่าจะกล่าวถึงอยู่เรื่องหนึ่ง คือ เมื่อ พ.ศ.2091 ปีแรกที่สม
เด็จพระมหาจักรพรรดิเสวยราชย์ พระเจ้าตะเบงชเวตี้ กษัตริย์พม่าผู้ครองกรุงหงสาวดี
ได้ยกทัพใหญ่มาตีกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้ยกกองทัพออกรบกับพม่า เพื่อ
ป้องกันพระนครและได้ชนช้างกับพระเจ้าแปร แม้ทัพหน้าของพม่า จะต้องเสียสมเด็จพระ
สุริโยทัย พระมเหสี เพราะถูกพระเจ้าแปรฟันสิ้นพระชนม์ชกับคอช้าง การรบครั้งนั้นพระ
เจ้าตะเบงชเวตี้ไม่สามารถตีกรุงศรีอยุธยาได้ และเมื่อกลับไปถึงกรุงหงสาวดีแล้วไม่นาน
ก็สวรรคต พระเจ้าบุเรงนองขึ้นครองราชสมบัติที่กรุงหงสาวดีแทน บุเรงนองเป็นกษัตริย์ที่
เข้มแข็งในการสงคราม จึงได้ทำสาเหตุมาตีกรุงศรีอยุธยาอีก โดยแต่งพระราชสาส์นมาขอ

ข้างเผือกของไทย ฝ่ายไทยไม่ยอมให้พระเจ้าบุเรงนองจึงถือสาเหตุยกกองทัพใหญ่มาตีกรุงศรีอยุธยา และตีหัวเมืองฝ่ายเหนือของไทยได้หลายหัวเมือง รวมทั้งเมืองพิษณุโลกด้วย นอกจากยกกองทัพมารุกรานไทยแล้ว พม่ายังได้ยกกองทัพไปตีกรุงศรีสัตนาคนหุต ฝ่ายกรุงศรีสัตนาคนหุตสู้พม่าไม่ได้ พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชต้องพากองทัพหนีไปอยู่ในป่า ทัพพม่าเข้ากรุงศรีสัตนาคนหุตได้จึงเก็บทรัพย์สินและกวาดต้อนประชาชน รวมทั้งมเหสีและสนมกำนัลของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชไปเมืองพม่า เมื่อพม่าเลิกทัพกลับไปแล้ว พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชจึงได้พาทหารกลับเข้ามาอยู่กรุงศรีสัตนาคนหุต และได้แต่งตั้งมาเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับกรุงศรีอยุธยาอีกครั้งหนึ่ง พร้อมกับทูลขอพระเทพกษัตริย์ พระราชธิดาของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ซึ่งประสูติแต่สมเด็จพระศรีสุริเยศยศจักรพรรดิไปเป็นมเหสี เพื่อเห็นแก่ความเป็นไมตรีของสองพระนครที่จะให้มีความรักใคร่กลมเกลียวกัน และจะได้เป็นกำลังในการต่อสู้ข้าศึก สมเด็จพระมหาจักรพรรดิลี้ภัยลี้ภัยหนีไปเป็นไมตรีกับพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชตามที่ทูลขอมา แต่เป็นที่น่าเสียดายขณะที่พระเทพกษัตริย์เดินทางไปกรุงศรีสัตนาคนหุตนั้น ได้ถูกกองทัพพม่าเข้าแย่งชิงและกวาดต้อนไปกรุงหงสาวดีเสียก่อนจะไปถึงกรุงศรีสัตนาคนหุต

เพื่อเป็นสักขีพยานและแสดงออกซึ่งไมตรีจิตมิตรภาพ ระหว่างกษัตริย์ทั้งสองพระนคร สมเด็จพระมหาจักรพรรดิและพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช จึงได้โปรดให้สร้างพระเจดีย์องค์หนึ่งขึ้น เมื่อปี พ.ศ. 2103 ในบริเวณที่ลำนํ้าอู้อไหลมาบรรจบกับลำนํ้าหมัน ซึ่งอยู่ใกล้ที่ตั้งเมืองด่านซ้าย ไว้เป็นอนุสรณ์โดยได้โปรดให้อำมาตย์ราชครู และพระราชอาคันตุกะเป็นตัวแทนของสองพระนครมาดำเนินการสร้าง แต่ก่อนที่จะสร้างพระธาตุสี่องค์รัก ผู้แทนทั้งสองพระนครได้มีการทำพิธีตั้งสัตยาธิษฐานว่า ทั้งสองพระนครจะรักใคร่กลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ดุจเป็นราชอาณาจักรเดียวกันตลอดไปชั่วกับกาลป็น

สมัยกรุงธนบุรีและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ในสมัยกรุงธนบุรีไม่ปรากฏหลักฐานว่า มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นในท้องที่จังหวัดเลย

สำหรับสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นหลายครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 ทั้งนี้เพราะสมัยนั้นประเทศที่มีอำนาจทางตะวันตกกำลังล่าเมืองขึ้นเพื่อให้เป็นอาณานิคมของตน เหตุการณ์สำคัญที่ปรากฏขึ้นมีดังนี้

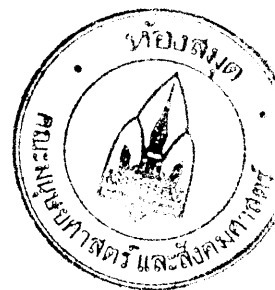
เหตุการณ์สงคราม

การอพยพหนีภัยทางการเมือง ใน พ.ศ.2436 (ร.ศ.112) ไทยต้องเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศสไปทั้งหมด เมืองเชียงคานซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ก็ต้องตกไปเป็นของฝรั่งเศสด้วย ปรากฏว่า ชาวเมืองเชียงคานไม่พอใจและด้วยความรักอิสระเสรี รักความเป็นไทย จึงพร้อมใจกันอพยพข้ามมาตั้งเมืองที่ฝั่งขวาแม่น้ำโขงเยื้องกับเมืองเดิมไปทางเหนือเล็กน้อย เมืองที่ตั้งใหม่เรียกว่า เมืองใหม่เชียงคาน คือที่ตั้งอำเภอเชียงคานปัจจุบัน ราษฎรที่อพยพข้ามมาครั้งนั้นไม่มีผู้ใดเกลี้ยกล่อมหรือบังคับ ทุกคนข้ามมายังดินแดนที่ยังเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทยด้วยความเต็มใจ ไม่พอใจที่จะอยู่ภายใต้การปกครองของคนต่างชาติ ประมาณว่าผู้คนอพยพมาครั้งนั้นประมาณ 4 ใน 5 ของเมืองเชียงคานเดิม ต่อมาฝรั่งเศสได้เปลี่ยนชื่อเมืองเชียงคานเดิมเป็น เมืองसानะคามจนทุกวันนี้ การอพยพหนีภัยการเมืองของชาวเมืองเชียงคานยุคนี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการอพยพข้ามฝั่งโขงครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดของจังหวัดเลย หรือพอจะกล่าวได้ว่าชาวเมืองเชียงคาน เป็นกลุ่มชนที่อพยพหนีภัยการเมืองรุ่นแรกของจังหวัดก็พอจะได้ หัวหน้าผู้อพยพครั้งนั้นได้แก่ พระอนุพันาศเจ้าเมืองเชียงคานนั่นเอง

ศึกบ้านนาอ้อ พ.ศ.2440 เมื่อฝรั่งเศสได้ครอบครองดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ในพ.ศ. 2436 แล้ว แม้จะได้ครอบครองเมืองसानะคาม (เชียงคาน) แล้วก็ตามแต่เมืองที่เกือบร้าง เพราะผู้คนอพยพเข้าสู่พระราชอาณาจักรไทยข้ามฝั่งโขงมาตั้งเมืองเชียงคานขึ้นใหม่ที่ฝั่งตรงข้ามดังกล่าวแล้ว ฝรั่งเศสก็หาทางที่จะยึดดินแดนไทยอีก คือ เมืองเชียงคานที่ตั้งขึ้นใหม่ ถึงกับข้ามแม่น้ำโขงมาขู่เชิญเจ้าเมืองเชียงคานใหม่ โดยหลอกล่อทางบางกอกได้ยกเมืองเชียงคานให้แก่ฝรั่งเศสแล้ว เจ้าเมืองเชียงคานได้ออกอุบายให้ฝรั่งเศสไปยึดเมืองเลยให้ได้เสียก่อน เมื่อได้เมืองเลยแล้ว เมืองเชียงคานก็ไม่มีปัญหาอะไร ทั้งนี้ เพราะเจ้าเมืองเชียงคานทราบดีว่า ทางเมืองเลยมีกองทหารเตรียมมาแต่สมัย ร.ศ.112 แล้วซึ่งฝรั่งเศสก็คงพ่ายแพ้แล้วจะได้หาทางข้ามเดิมที่หลัง และได้ส่งข่าวให้ทางเมืองเลยทราบล่วงหน้า ฝรั่งเศสหลงกลได้ยกกำลังพลโดยมีฝรั่งเศสหนึ่งนายเป็นหัวหน้า และมีลูกน้องเป็นลาวเพียงไม่กี่คน ยึดบ้านนาอ้อ ยุ้งให้ชาวบ้านแข็งเมืองต่อรัฐบาลไทย โดยสัญญาว่าจะปลดปล่อยบ้านนาอ้อให้เป็นเมืองนครหงส์ มีเจ้าเมืองกรมการเมืองเช่นเดียวกับเมืองเลย ซึ่งจะแต่งตั้งจากผู้ร่วมมือทั้งสิ้น ก็ปรากฏว่ามีชาวบ้านหลงเชื่ออยู่ไม่กี่คน สุดท้ายกอง

๑๖
PL
๒๗๑
ร.๒๑
ด.๗

มส ๐๘๕๒๖

- 21 -

ทหารจากเมืองเลย เข้าปราบปรามไม่กี่วัน ฝรั่งเศสก็แตกพ่ายหนีไปทางเวียงจันทน์ ประเทศลาว (เวลานี้ยังมีซากสนามเพลาะของทหารไทยอยู่ที่บ้านโพน ห่างจากบ้านนาอ้อราว 2 กิโลเมตร)

ศึกด่านซ้ายและทาลี ฝรั่งเศสได้ใช้อำนาจเดินทัพเข้ายึดอำเภอด่านซ้ายในปี พ.ศ. 2446 และได้นำศิลาจารึกตำนานพระธาตุศรีสองรักลงแม่น้ำโขง หวังว่าจะนำไปยังนครเวียงจันทน์ แต่เรือที่บรรทุกศิลาจารึกล่มที่แก่งท่า เขตอำเภอบางชม จังหวัดเลย ศิลาจารึกจมน้ำหายไป (แต่ภายหลังทราบว่าในปีที่แล้งที่สุดน้ำในแม่น้ำโขงแห้งขอดมาก มีผู้ไปพบศิลาจารึกที่แม่น้ำโขง และฝรั่งเศสได้นำไปเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑ์ลูฟวร์ นครปารีส ประเทศฝรั่งเศส แต่ยังไม่มีการยืนยันข้อเท็จจริง) ขณะนั้น พระมหาเถระชาวอำเภอด่านซ้ายผู้หนึ่ง ชื่อพระครูลูแห่งวัดบ้านหมากแท่ง ตำบลด่านซ้าย พร้อมพระแก้วอาสา (กองแสง) เจ้าเมืองด่านซ้ายและเพี้ยศรีวิเศษ ได้ขอคัดเลือกไว้ก่อนที่ฝรั่งเศสจะนำไปเวียงจันทน์ แล้วเขียนลงในศิลาจารึกมีข้อความอย่างเดียวกัน เวลานั้นยังเก็บรักษาไว้ที่บริเวณวัดธาตุศรีสองรัก ฉะนั้นศิลาจารึกที่เห็นอยู่ทุกวันนี้จึงเป็นศิลาจารึกฉบับคัดลอก ต่อมาในปี พ.ศ. 2499 ฝรั่งเศสได้คืนเมืองด่านซ้ายให้ โดยแลกกับดินแดนเขมรที่เป็นของไทยบางส่วน ในระยะที่ฝรั่งเศสครอบครองเมืองด่านซ้าย 3 ปีเศษนั้น ไทยได้อพยพอำเภอบ้านนาขามบ่อม ตำบลโพนสูง อำเภอด่านซ้าย เสร็จเรื่องแล้วจึงกลับคืนไปตั้งอำเภอที่เดิม

ในระยะเวลากลับ ๆ กับที่ฝรั่งเศสยึดอำเภอด่านซ้ายนั้น กำลังทหารฝรั่งเศสตั้งอยู่ที่บ้านหาดแดง แม่น้ำเหือง ได้ยกพลจะยึดอำเภอทาลี เพราะเห็นว่าเคยเข้ายึดอำเภอด่านซ้ายสำเร็จอย่างง่ายตายมาแล้ว แต่คราวนี้ฝ่ายไทยหลอกล่อให้ฝรั่งเศสเดินทัพมาอย่างสะดวก พอจวนถึงที่ตั้งอำเภอก็ถูกหน่วยกล้าตายของชาวอำเภอทาลี ชุ่มโจมตีถึงตะลุมบอน (ที่ตั้งโรงเรียนบ้านทาลี) ฝรั่งเศสประสบกับความพ่ายแพ้และไม่มาก่อวณอีกเลย)

การจัดรูปการปกครองในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

การจัดรูปการปกครองตามระบบมณฑลเทศาภิบาล

วิธีซึ่งเรียกในกฎหมายเก่าว่า "กินเมือง" อันเป็นแบบเดิม คำว่า "กินเมือง" มาถึงขั้นหลังเรียกเปลี่ยนเป็น "ว่าราชการเมือง" ส่วนคำว่า "กินเมือง" ก็ยังใช้กันจนคำพูดอยู่บ้าง วิธีการปกครองที่เรียกว่า "กินเมือง" นั้น หลักเดิมมาคงถือว่าผู้เป็นเจ้าของ

ต้องทิ้งกิจธุระของตนมาประจำทำการปกครองบ้านเมืองให้ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากภัยอันตราย ราษฎรก็ต้องตอบแทนคุณเจ้าเมืองด้วยการออกแรงช่วยทำงานให้บ้าง หรือแบ่งสิ่งของซึ่งทำมาหาได้ เช่น ข้าวบลาอาหาร เป็นต้น อันมีเหลือใช้มอบให้เจ้าเมืองคนละเล็กน้อย ทำให้เจ้าเมืองดำรงตนอยู่ได้โดยรัฐบาลในราชธานีไม่ต้องรับภาระ จึงให้ค่าธรรมเนียมนานการต่าง ๆ แทนตัวเงินสำหรับใช้สอย กรมการซึ่งเป็นผู้ช่วยเจ้าเมืองก็ได้รับผลประโยชน์ทำนองเดียวกัน แต่ลดลงตามศักดิ์ ต่อมาบ้านเมืองเปลี่ยนแปลง ทำให้การเลี้ยงชีพต้องอาศัยเงินตรามากขึ้น ผลประโยชน์ที่เจ้าเมืองกรมการได้รับอย่างโบราณไม่พอเลี้ยงชีพ จึงมีการหาผลประโยชน์เพิ่มพูนอย่างอื่น เช่น ทำไร่นา ค้าขาย เป็นต้น

การเป็นเจ้าเมืองก็มักจะมีการสืบเชื้อสายวงศ์ตระกูลที่เคยเป็นเจ้าเมือง หรือเคยรับราชการงานเมืองมาแล้ว เช่น อาจเป็นบุตรชายเจ้าเมืองหรือถ้าไม่มีบุตรชายก็อาจให้บุตรเขยผู้ซึ่งเห็นว่าความรู้ความสามารถพอปกครองบ้านเมืองได้ ทำหน้าที่เจ้าเมืองแทนการแต่งตั้งเจ้าเมืองสำหรับเมืองเอก คงได้รับการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง ส่วนเมืองเล็กกรมการเมืองคงมีไปบอกหัวเมืองเอก และด้วยความเห็นชอบของเจ้าเมืองเอก สำหรับที่ทำการเจ้าเมืองก็เอาบ้านเรือนเป็นที่ว่าราชการด้วย บ้านเจ้าเมืองนิยมเรียกว่า "จวน" และมีศาลาโถงปลูกไฉ่หน้าบ้านหลังหนึ่งเรียกว่า "ศาลากลาง" สำหรับประชุมปรึกษาราชการ เป็นศาลสำหรับชำระความหรือตัดสินความ ทั้งจวนและศาลากลางนี้สร้างขึ้นด้วยทุนทรัพย์ส่วนตัว รวมทั้งที่ดินก็เป็นของส่วนตัวด้วย เมื่อสิ้นสมัย เจ้าเมืองคนหนึ่งอาจเป็นด้วยเจ้าเมืองถึงแก่อนิจกรรมหรือเปลี่ยนเจ้าเมือง "จวน" เจ้าเมืองและศาลากลางเดิมก็ตกเป็นมรดกแก่ลูกหลาน ใครได้เป็นเจ้าเมืองคนใหม่ ถ้ามิได้เป็นผู้รับมรดกของเจ้าเมืองเก่าก็ต้องหาที่สร้างจวนและศาลากลางใหม่ บางทีก็สร้างห่างไกลจากที่เดิม แม้จนต่างตำบลก็มีจวนเจ้าเมืองไปอยู่ที่ไหนก็ย้ายที่ทำการไปอยู่ที่ใหม่ ตามสมัยของเจ้าเมืองคนนั้น ส่วนกรมการนั้นมักเป็นคหบดีในเมืองนั้น ซึ่งเมื่อตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ไหนก็คงอยู่ที่นั่น เป็นแต่เวลามีการงานจะต้องทำตามหน้าที่ จวนเจ้าเมืองอยู่ที่ไหนก็พักคำสั่งที่นั่น บางคนตั้งบ้านเรือนอยู่ห่างไกลก็มี โดยถือหลักเห็นเป็นผู้เหมาะสมที่จะรักษาสันติสุขของท้องถิ่นนั้นเป็นสำคัญ และมุ่งให้ประชาชน "อยู่เย็นเป็นสุข" ปราศจากภัยต่าง ๆ เช่นโจรผู้ร้าย ปราบปรามนักการพนัน และการเสพยาของมึนเมา เป็นต้น มิได้พัฒนาด้านต่าง ๆ ให้เจริญก้าวหน้าเหมือนในการดำเนินการปกครองในสมัยปัจจุบัน

การบริหารงานปกครองสำหรับเมืองเล็กมิได้เป็นประเทศราช เช่น จังหวัดเลย คงมีการปกครองท้องถิ่นเป็นของตนเอง ในแต่ละเมืองจะมีเจ้าเมืองปกครอง ซึ่งส่วนใหญ่มิได้ตระกูลกันเรื่อยมาดังกล่าวข้างต้น อำนาจการปกครองมีอย่างเต็มที่ตั้งแต่ระดับสูงสุดถึงระดับต่ำสุด และเนื่องจากเขตจังหวัดเลยอยู่ใกล้ชิดกับลาวมาก การจัดการปกครองบ้านเมืองยังคงได้รับอิทธิพลลาวอยู่มาก การบริหารบ้านเมืองได้แบ่งทำเนียบข้าราชการออกเป็น 5 ชั้น คือ

ตำแหน่งอาษาณาลี	เป็นตำแหน่งบังคับบัญชาสูงสุดของเมืองมี 4 ตำแหน่งคือ
เจ้าเมือง	เป็นผู้มีอำนาจสิทธิ์ขาดในกิจการบ้านเมืองทั้งปวง
อุปฮาด	ทำการแทนเจ้าเมืองในกรณีเจ้าเมืองไม่อยู่ หรือไม่สามารถว่าราชการได้ และช่วยราชการสืบไป
ราชวงศ์	มีหน้าที่เกี่ยวกับอรรถคดี ตัดสินชำระความ และการปกครอง
ราชบุตร	มีหน้าที่ควบคุมเก็บรักษาผลประโยชน์ของเมือง

(เกี่ยวกับตำแหน่งรองเจ้าเมือง คืออุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตรนี้ มีหลักฐานพอสืบได้จากคนเฒ่าคนแก่ ปรากฏให้ทราบว่ามีการปกครองสมัยก่อน จักรระบอบมณฑลเทศาภิบาล เช่น ในสมัยพระแก้วอาสา (ทองแสง) ปกครองเมืองด่านซ้ายก็ดี และพระยาศรีอัครฮาด (ทองดี) ปกครองเมืองเชียงคานก็ดี มีตำแหน่งรองเจ้าเมืองดังกล่าวคือ อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตรอยู่ด้วย)

ตำแหน่งผู้ช่วยอาษาณาลี ได้แก่ตำแหน่งท้าวสุริยะ ท้าวสุริโย ท้าวโพธิสาร และท้าวสุทธิสารมีหน้าที่ในการพิจารณาตัดสินพิพากษาและการปกครองแผนกต่าง ๆ ของเมือง

ตำแหน่งขี้อันขางเมือง มีทั้งหมด 17 ตำแหน่ง เช่น เมืองแสน กำกับฝ่ายทหาร เมืองจันทร์ กำกับฝ่ายพลเรือน เมืองขวา เมืองซ้าย เมืองกลาง มีหน้าที่ดูแลการพิสดารต่าง ๆ เช่น การปฏิสังขรณ์วัดและกำกับการค้าปลีก เป็นต้น

ตำแหน่งเพี้ยหรือเพี้ย เป็นองครักษ์เจ้าเมือง เป็นพนักงานติดตามเจ้าเมืองเป็นต้น

ตำแหน่งประจำหมู่บ้าน มี 4 ตำแหน่ง ได้แก่ ท้าวฝ้าย ตาแสง นายบ้าน และจำเมือง เทียบได้กับตำแหน่งทางปกครองในปัจจุบันคือ นายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และสารวัตรหมู่บ้าน ตามลำดับ

สำหรับตำแหน่งชื่อบ้านขางเมือง 17 ตำแหน่ง คู่มือแล้วคล้ายกับตำแหน่งข้าเฝ้า เมื่อมีวิญญานเจ้าเข้าทรงเกี่ยวกับศาลเทพารักษ์ หรืออาฮักหลักเมืองของเมืองด่านซ้ายมาก ตำแหน่งข้าเฝ้าดังกล่าว มีถึง 19 ตำแหน่ง โดยแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่ง ข้าเฝ้า ฝ่ายเจ้าเมืองจั้ง คือ "เจ้ากวน" (ผู้ชายซึ่งมีหน้าที่ให้วิญญานเจ้าเข้าทรง) มี 10 คน ได้แก่ แส่นด่าน แส่นหอม แส่นฮอง แส่นหนุรินทร์ แส่นศรีสองรัก แส่นต่างใจ แส่นกลาง แส่นศรีฮักษา แส่นศรีสมบัติ และแส่นกำกับ ข้าเฝ้าฝ่ายเจ้าเมืองกลาง คือ "นางเทียม" (ผู้หญิงซึ่งมีหน้าที่ให้วิญญานเจ้าเข้าทรง) มี 9 คน ได้แก่ แส่นเขื่อน แส่นคำบุญยอ แส่นจันทน์ แส่นแก้วอุ่นเมือง แส่นบัวโสม แส่นกลางโอง แส่นสุข เมืองแส่น และเมืองจันทน์ ซึ่งตำแหน่งเหล่านี้อาจเป็นตำแหน่งผู้มีหน้าที่ต่าง ๆ ในการดำเนินการบ้านเมืองในสมัยโบราณก็ได้ แต่ไม่ทราบว่าผู้ใดมีหน้าที่อะไรแน่ชัด ที่พอทราบก็มีแส่นด่าน และแส่นเขื่อน เป็นหัวหน้าของแส่นแต่ละฝ่ายเท่านั้น แม้ในทุกวันนี้การเข้าทรงก็ดี ตำแหน่งเจ้ากวน นางเทียม และแส่นต่าง ๆ ก็ดีที่อำเภอด่านซ้าย ก็ยังคงมีอยู่เช่นสมัยก่อน

ในแต่ละเมืองจะมีอำนาจเต็มทั้งในการปกครอง การศาลและการเก็บส่วยสาอากร เช่น ในด้านการศาล คงให้มีการชำระความกันเอง โดยเจ้าเมืองและกรมการเมืองทำหน้าที่ลูกขุนพิจารณาคดี ส่วนการเก็บภาษีอากรก็คงให้อยู่ในอำนาจของแต่ละเมือง สำหรับเมืองซึ่งอยู่ในท้องที่จังหวัดเลย ซึ่งเป็นเมืองเล็กจะขึ้นตรงต่อเมืองเอก หรือเมืองใหญ่อีกต่อหนึ่ง การส่วยสาอากรก็ต้องส่งต่อเมืองเอกทุกปี และเจ้าเมืองตลอดจนข้าราชการมีการทำพิธีรับพระราชทานน้ำพิพัฒน์สัตยาปีละ 2 ครั้ง หรือปีละครั้งเป็นอย่างน้อย

การตั้งมณฑลเทศาภิบาล

มณฑลที่ตั้งขึ้นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2435 มี 6 มณฑล ได้แก่ มณฑลลาวเฉียง ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลพายัพ มณฑลลาวพวน ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลอุดร (เมืองเลยตั้งอยู่ในเขตมณฑลนี้) มณฑลลาวกาฬ ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลอิสาน มณฑลเขมร ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลบูรพา มณฑลลาวกลาง ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลนครราชสีมา และมณฑลภูเก็จ มณฑลที่ตั้งครั้งแรกนี้ยังมิได้จัดเป็นลักษณะเทศาภิบาล

พ.ศ. 2437 ได้จัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลขึ้นใหม่ 4 มณฑล คือ มณฑลพิษณุโลก มณฑลปราจีน มณฑลราชบุรี และมณฑลนครราชสีมา

พ.ศ.2438 ได้จัดตั้งมณฑลขึ้นใหม่ 3 มณฑล และแก้ไขให้เป็นลักษณะมณฑลเทศาภิบาล 1 มณฑล รวม 4 มณฑล คือ มณฑลนครชัยศรี มณฑลนครสวรรค์ มณฑลกรุงเก่า และมณฑลภูเก็ต

พ.ศ.2439 ได้จัดตั้งมณฑลขึ้นใหม่ 2 มณฑล และแก้ไขให้เป็นลักษณะเทศาภิบาล 1 มณฑล รวม 3 มณฑล คือ มณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลชุมพร และมณฑลบูรพา

พ.ศ.2440 ได้จัดตั้งมณฑลขึ้นใหม่ 1 มณฑล คือ มณฑลไทรบุรี

พ.ศ.2442 ได้จัดตั้งมณฑลขึ้นใหม่ 1 มณฑล คือ มณฑลเพชรบูรณ์

พ.ศ.2443 ได้แก้ไขการปกครองมณฑลที่มีอยู่ก่อน พ.ศ.2436 ให้เป็นลักษณะเทศาภิบาล 3 มณฑล คือ มณฑลพายัพ มณฑลอีสาน (เคยเรียกว่า มณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ) และมณฑลอุดร

พ.ศ.2449 ยุบมณฑลเพชรบูรณ์

พ.ศ.2449 ได้จัดตั้งมณฑลขึ้นอีก 2 มณฑล คือ มณฑลจันทบุรี และมณฑลปัตตานี

พ.ศ.2450 ตั้งมณฑลเพชรบูรณ์ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

พ.ศ.2451 จำนวนมณฑลลดลง 1 มณฑล เพราะไทยต้องยอมยกมณฑลไทยบุรีให้แก่ อังกฤษ

พ.ศ.2455 แยกมณฑลอีสานออกเป็น 2 มณฑล มีชื่อใหม่ว่า มณฑลอุดร และมณฑลร้อยเอ็ด

พ.ศ.2458 จัดตั้งมณฑลขึ้นอีก 1 มณฑล คือ มณฑลมหาสารคาม

ในรัชกาลที่ 6 โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนมณฑลกรุงเทพฯ เป็นกรุงเทพมหานคร (มณฑลกรุงเทพฯ รัชกาลที่ 5 ได้โปรดให้ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2438)

มณฑลทั้งหมดในราชอาณาจักรครั้งนั้น มีทั้งสิ้น 21 มณฑลด้วยกัน

ต่อมาทางราชการได้พิจารณาปรับปรุงในด้านต่าง ๆ เช่น การเก็บผลประโยชน์การทหาร การศาล การคมนาคมสื่อสาร และการศึกษา เป็นต้น ซึ่งช่วยให้การปรับปรุงการปกครองในส่วนโครงสร้างได้ผลดียิ่งขึ้น อันเป็นการปรับปรุงขั้นพื้นฐานเป็นผลให้ราษฎรได้เปลี่ยนแปลงสภาพความเป็นอยู่ได้รับความสะดวก ความยุติธรรม ความสงบสุขมากขึ้นตามลำดับ

สภาพภูมิศาสตร์ จังหวัดเลยตั้งอยู่เหนือสุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ห่างจาก กรุงเทพมหานครประมาณ 558 กิโลเมตร (กทม.-ชัยภูมิ-เลย) มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ - จังหวัดเลยเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่เหนือสุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีแม่น้ำโขงและแม่น้ำเหืองเป็นแนวกันพรมแดน ยาวประมาณ 150 กิโลเมตร

ทิศใต้ - จดอำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ยาวประมาณ 120 กิโลเมตร

ทิศตะวันออก - จดอำเภอสังขุม จังหวัดหนองคาย อำเภอบ้านผือ และหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี ยาวประมาณ 18 กิโลเมตร

ทิศตะวันตก - จดอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ยาวประมาณ 100 กิโลเมตร

พื้นที่ พื้นที่ 10,938 ตารางกิโลเมตร เนื้อที่ส่วนใหญ่เป็นป่าไม้และภูเขา มีที่ราบเพียงประมาณร้อยละ 20 ของเนื้อที่ทั้งหมด ลักษณะที่ตั้งอยู่กั้นแอ่งระหว่างภูเขา

ลักษณะภูมิประเทศ จังหวัดเลยมีลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นภูเขา มีภูเขาโดยรอบ มีตัวเมืองอยู่ตรงกลาง มีลักษณะคล้ายกันกะทะ สามารถแบ่งลักษณะภูมิประเทศออกเป็น 3 เขตด้วยกัน

1. ทางด้านทิศตะวันตก เป็นเขตภูเขาสูงตลอด ได้แก่บริเวณอำเภอนาแห้ว อำเภอภูเรือ อำเภอด่านซ้าย อำเภอท่าลี่ การคมนาคมไม่ค่อยสะดวก มีพื้นที่ทำการเพาะปลูกน้อย เป็นเหตุให้ประชากรอยู่อาศัยน้อย

2. เขตที่ราบเชิงเขา ได้แก่บริเวณตอนใต้และตะวันออกของจังหวัด ได้แก่อำเภอภูกระดึง กิ่งอำเภอภูหลวง กิ่งอำเภอนาดัง และอำเภอปากชม เป็นเขตที่ไม่ค่อยมีภูเขาสูงมากนัก มีที่ราบเชิงเขาพอที่จะทำการเพาะปลูกได้บ้าง มีประชากรหนาแน่นปานกลาง

3. เขตที่ราบลุ่ม บริเวณลุ่มน้ำเลยและลุ่มน้ำโขง ได้แก่บริเวณอำเภอเมืองเลย อำเภอเชียงคาน อำเภอวังสะพุง เป็นเขตที่ทำการเพาะปลูกได้ดี มีประชากรหนาแน่นมากกว่าเขตอื่น ๆ

ภูมิอากาศ สภาพพื้นที่เป็นภูเขาสูง ทำให้อุณหภูมิลดลงง่าย คือ ฤดูร้อนจะร้อนมาก อุณหภูมิสูงถึง 40.8 องศาเซลเซียส ในฤดูหนาวกลับหนาวจัด บางปีถึงกับน้ำค้างกลายเป็นน้ำแข็งเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ.2518 อุณหภูมิลดลงถึง -1.3 องศาเซลเซียส กล่าวได้ว่าจังหวัดเลยเป็นจังหวัดที่หนาวเย็นที่สุดในประเทศไทย

ลำน้ำที่สำคัญ 6 สายคือ

- แม่น้ำโขง - กั้นพรมแดนไทย-สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
  - แม่น้ำเลย - เกิดจากภูหลวง อำเภอวังสะพุง
  - แม่น้ำหมาน - เกิดจากภูเขาหมาน ความยาวประมาณ 35 กิโลเมตร
  - ลำน้ำเหือง - กั้นอาณาเขตระหว่างไทย-สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
  - ลำน้ำหมัน - เกิดจากภูมโนล ความยาวประมาณ 65 กิโลเมตร
  - ลำน้ำคาน - เกิดจากภูเรือ อำเภอภูเรือ
- ภูหลวง** - เป็นทิวเขาหลายลูกติดต่อกันตั้งแต่อำเภอวังสะพุง ถึงอำเภอเมืองเลย อยู่ห่างจากที่ตั้งจังหวัดประมาณ 40 กิโลเมตร
- ภูกระดึง** - เป็นวนอุทยานแห่งชาติในเขตอำเภอภูกระดึง สูงตามเส้นตั้ง 1,045 เมตร ทางลาดประมาณ 5 กิโลเมตร ข้างบนเป็นพื้นที่ราบ ทุ่งหญ้าและป่าสน เนื้อที่ประมาณ 10 ตารางกิโลเมตร
- ภูเรือ** - ตั้งอยู่ในเขตอำเภอภูเรือ บนยอดเขาเป็นพื้นที่ราบมีป่าสน และกล้วยไม้านาพรรณ เป็นสถานที่น่าเที่ยวมากอีกแห่งหนึ่ง มีทางสำหรับพาหนะวิ่งถึงยอดเขาได้ อยู่ห่างจากที่ตั้งจังหวัดประมาณ 49 กิโลเมตร
- ภูมโนล** - ตั้งอยู่ในเขตอำเภอด่านซ้าย เดิมเคยเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวเขาหลายเผ่า แต่ขณะนี้ได้อพยพไปหมดแล้ว

พรมแดน

ดังได้กล่าวแล้วว่าจังหวัดเลย มีอาณาเขตติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีอำเภอที่อยู่แนวพรมแดน 6 อำเภอ คือ อำเภอปากชม อำเภอเชียงคาน อำเภอท่าลี่ อำเภอภูเรือ อำเภอด่านซ้าย อำเภอนาแห้ว มีแนวชายแดนประมาณ 150 กิโลเมตร โดยมี

แม่น้ำโขงและแม่น้ำเหืองเป็นแนวพรมแดน โดยเหตุที่สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบสังคมนิยม จึงทำให้ประชาชนชาวลาว และม้งอพยพข้ามแดนเข้ามาอาศัยในประเทศไทย ซึ่งประเทศไทยได้จัดตั้งศูนย์รับผู้อพยพเหล่านี้ขึ้นที่บ้านวินัย ตำบลปากชม อำเภอปากชม มีผู้อพยพประมาณ 30,688 คน (สถิติเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2525) แม้ว่าจะมีการส่งผู้อพยพไปประเทศที่ 3 แล้วเดือนละประมาณ 100 คน ก็ไม่สามารถที่จะลดจำนวนผู้อพยพลงไปได้ เพราะผู้อพยพได้หลั่งไหลเข้ามาเรื่อย ๆ นอกจากนี้ยังมีอัตราการเกิดในศูนย์รับผู้อพยพที่สูงมาก คือเดือนละประมาณ 100-150 คน